

ПСИХОТЕРАПІЯ

УДК 615.851+616.89+159.9]:616-07.001

В.В. Чугунов

ДИСЦИПЛІНАРНО-ІДЕНТИФІКАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ
ПСИХОТЕРАПІЇ: ВАРІАЦІЇ, КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ БАЗИС ТА ОСНОВНІ
ПАРАДИГМИ

Харківська медична академія післядипломної освіти МОЗ України

Ключові слова: психотерапія, дисциплінарно-ідентифікаційні особливості, дисциплінарні варіації, концептуальний базис, базові парадигми

Психотерапія — поряд із психіатрією, неврологією, нейро[психо]хірургією, сексологією, наркологією, медичною психологією — дисциплінами, що вочевидь мають безпосереднє відношення до мозку і психіки, — входить до кола так званих «нейро[психо]наук», — ясна річ, нейро[психо]наук клінічних, оскільки є ще й нейро[психо]фізіологія, нейроморфологія, нейрохімія, а також психо[нейро]фармакологія. Існує низка нейропсихічно-орієнтованих міждисциплінарних (психоніка, нейрокібернетика та інші) і «суміжних» (наприклад, психогігієна) галузей, а також розділів, що виділилися в самостійні дисципліни внаслідок соціального замовлення (крім тієї ж психіатрії-наркології або, точніше, психотерапії-наркології, це психогеріатрія) чи вимог клінічної практики (нейроофтальмологія, нейроендокринологія, підлегла нейровегетологія).

Дисциплінарні варіації психотерапії.

Окрім найзагальніших форм організації психотерапевтичної діяльності, що містять [професійну] орієнтацію, теоретичний базис, профіль підготовки / спеціалізації та інше — тобто моделей психотерапії, серед яких називають, наприклад, медичну, психологічну, соціологічну, філософську, — існують ще й форми дисциплінарної ідентифікації психотерапії — уже в межах медичної, у більшості своїй, практики.

Ці дисциплінарні варіації досить аморфні, проте вельми живучі — і не тільки унаслідок особливостей самої психотерапії як практики (діяльності, дисципліни), — але й через укорінення в повсякденності охо-

рони здоров'я — головним чином зрощення з різноманітними лікарськими спеціальностями.

Згадаємо, що праматір'ю психотерапії традиційно — і досить уперто — називають психіатрію і, отже, вказують, що психотерапія — це частина, розділ, прикладна практика психіатрії, — що цілком неправомірне, оскільки згідно зі свідченнями історії психотерапія є найдавнішою галуззю медичних та соціально-технологічних знань — і, безумовно, значно старша психіатрії *per se*.

У такій самій мірі, наприклад, до патронів психотерапії може бути віднесена й клінічна неврологія — навіть психоаналітичний метод довгий час розглядався як ланка галузь невро[пато]логії, причому в рамках патоневрологічних текстів (завдяки, зокрема, самому S. Freud'у).

Можна твердити, що психотерапія значно ширша такої протодисциплінарної — стосовно психіатрії, неврології, сексології, [медичної] психології та інших — групи XIX сторіччя, як «душевні хвороби».

У цілому клініко-дисциплінарними варіаціями сучасної психотерапії є:

1) фізіологічно-орієнтована гіпнологія (а точніше, гіпносугестологія), в якій гіпноз постає як «метод-техніка» та спрямований на терапію різноманітних дистресових реакцій, патологічних станів і нозологічних форм;

2) психотерапія-неврозологія, яку частіше називають «малою», чи «суміжною», психіатрією;

3) психотерапія-деонтологія, що в основному виступає як другорядний предмет

викладання у [вищих] медичних навчальних закладах;

4) психотерапія-курортологія, що персистиє в мережі санаторно-курортних установ;

5) психотерапія-наркологія, що останніми десятиліттями виділилася в самостійну медичну спеціальність;

6) психотерапія-сексологія, що має досить розмиту межу з тією системною сексологією, яка однаково близька й урології-андрології, і клінічній ендокринології, і гінекології-репродуктології та іншим [«суміжним»] спеціальностям;

7) психотерапія-психофізіологія;

8) спортивна психотерапія;

9) психотерапія-психопрофілактика, що обслуговує виробництво (промисловість) із екстремальними умовами праці.

10) психотерапія-рефлексологія, яка фактично є представником тілесно-орієнтованої психотерапії, що супроводить транскрибування до європейського соціетального плану і медично аранжировані системи дії на біологічно-активні точки (акупунктура, ігніпунктура та etc.).

Слід окремо зазначити такий нібито варіант психотерапії, як немедична психотерапія (щось на кшталт психокорекції і психологічного консультування).

Претензії психотерапевтів від психології зростають, і більш ніж дивний — хоча, безсумнівно, обережний — вираз «немедична психотерапія» [1] досить швидко канув у Лету: психологів тепер спокійно навчають психотерапії [2], а також «психотехніці» [3] — саме так, в однині (і це вже аж ніяк не та авангардистськи-кон'юнктурна *reincarnatio* прикладної психології в розумінні Hugo Münsterberg'a (1863 — 1916), William'a Stern'a (1871 — 1938) та інших), — і низки зовсім уже неувялених речей.

Концептуальний базис психотерапії.

Сфера концептуальних запозичень психотерапії *rebus dictantibus* досить широка: це [пато]персонологія, нейропсихологія, нейрохімія, нейрофізіологія, психіатрія, етологія, психології особистості й стосунків, клініко-дисциплінарно-еволюційний аналіз, [медична] соціологія, етнографія тощо.

Кожен метод психотерапії — у процесі історичного становлення й теоретичного розвитку — формував своє, *pro domo sua*, поле запозичень; окремі методи мають вигляд дериватів психологічних теорій, методологічних течій чи соціально-філософських концепцій, а інші — чистісінька еkleктика, з можливістю точних вказівок на джерела.

Розглянемо той, визнаний певною мірою «істинним», концептуальний базис, який є основою для вибудови аутодисциплінарно-ідентифікаційної (інтрадисциплінарної) моделі психотерапії; багато понять і концептів сформовано вже в рамках власне психотерапевтичних досліджень — для цілей і завдань психотерапії.

[Пато]персонологія. Уявлення про структуру особистості — у нормі й патології — відіграють певну роль у більшості методологічних напрямків психотерапії; в рамках багатьох методичних варіантів запропоновані власні — більш-менш оригінальні — уявлення про структуру індивідуальності.

Як не прикро, проте найвідоміша найвіна психоаналітична теорія особистості (практично загальна для класичного психоаналізу й динамічної психотерапії); серйозне місце уявлення про особистість посідають у гештальт-терапії, екзистенціальній психотерапії та інших (навіть такий метод другого плану, як трансактний аналіз, робить заяву про існування певних персонологічних позицій).

Пікову декларацію орієнтація психотерапевтичних процесів на особистість отримала в так званій «особистісно-орієнтованій (реконструктивній) психотерапії» (Б.Д. Карвасарський [та співавт.], 1985 — 2000 [4 — 6]). А проте очевидно, що переважна більшість методів психотерапії є «особистісно-реконструктивними» — за винятком, можливо, лише вузько-тренінгових класичних поведінкових методів.

Перспективною є розроблена в рамках мнестологічної парадигми психотерапії психометодологічна «функціоналістська» теорія особистості.

Нейропсихологія. Запозичення з галузі нейропсихології мають експериментально-

психологічний (але суто нетестовий) характер.

Нейрохімічні дослідження. Результати нейрохімічних досліджень — як лабораторних, так і клінічних — сприяють розумінню нейро(біо)хімічних механізмів реалізації психотерапії (або, в дещо іншому ракурсі, нейрохімічних корелят-механізмів клінічних психотерапевтичних ефект-синдромів).

Нейрофізіологія. ЕЕГ-картування та інші експериментальні й клінічні нейро(електро)фізіологічні методи дають змогу провести дослідження нейрофізіологічних корелят-механізмів клінічних психотерапевтичних ефект-синдромів.

Психіатрія. Психотерапія запозичує масу практичних психіатричних уявлень; варто відзначити, що в рамках психіатрії було апробовано, модифіковано до невпізнання і позбавлено [однозначного] авторства величезну кількість загальнопатологічних, еволюційно-антропологічних, генетичних, персонологічних, психологічних та інших даних.

Етологія. Етологія надає найважливіший клініко-діагностичний апарат, який послуговує об'єктивізації інтрапсихічних процесів, опису клінічних психотерапевтичних ефект-синдромів, досліджень групової динаміки та іншому.

Психології — особистості, відносин. На становлення і розвиток вітчизняної психотерапії останніх десятиліть істотно вплинула концепція патогенетичної психотерапії. Основні положення цієї концепції як системи особистісно-орієнтованої психотерапії були сформульовані на основі «психології відносин» В.М. М'ясищева (1893 — 1973) ще в 30 — 40-ві роки ХХ сторіччя. Одним із фундаментальних положень останньої було розуміння особистості як системи відносин індивіда з оточуючим соціальним середовищем [7]. Визнаючи певну клінічну цінність концепції патогенетичної психотерапії, не можна не констатувати, що вона є ідеологічно-ангажована; окрім того, її вульгарна соціально-психологічна детермінованість викликає виражений концептуальний дисонанс із більшістю методів і методик психотерапії.

Клініко-дисциплінарно-еволюційний аналіз.

Поняття психотерапевтичного й психологічного, а також психіатричного дискурсів (що складають «психоїчний дискурс»), клініки психотерапії, до- і дисциплінарної історії психотерапії, соціокультуральних і філософсько-методологічних впливів, «істинних» суджень та низка інших дисциплінарно-ідентифікаційних концептів, а також загальна методологія аналізу й побудови дисципліни сформовані саме завдяки застосуванню клініко-дисциплінарно-еволюційного аналізу [8].

[Медична] соціологія. Низка понять — медико-соціальної стигматизації, терапевтичних об'єднань, конфліктності, соціальних технологій, соціальної реабілітації та багатьох інших, а також сукупність ідентифікаційно-діагностичних процедур у цілому запозичені з напрацювань медичної соціології.

Етнографія. Загальний план етнографічних досліджень дав змогу сформулювати уявлення про етно-культуральну диференціацію психотерапії.

Основні психотерапевтичні парадигми.

У психотерапії оформлено всього лише кілька базових парадигм:

- нейродинамічна;
- психодинамічна;
- раціональна;
- поведінкова;
- мнестологічна.

Характерно, що все різноманіття різновидів — методів і методик, варіантів і підходів психотерапії — може бути зведене до зазначених базових парадигм:

- [гіпно]сугестія (всі пейтичні методи) — до нейродинамічної;
- раціональна (включаючи раціонально-емотивну) психотерапія — до раціональної;
- психоаналіз і взагалі психоаналітично-орієнтована (що також має назву «психодинамічна») психотерапія — до психодинамічної;
- класично-поведінкові й когнітивно-біхевіоральні методи — до поведінкової;
- симультанно-мнестична психотерапія (психометодологія) — до мнестологічної.

Останнім часом говориться про формування специфічної групової психотерапевтичної парадигми (яка покриває всі різновиди групової [психо]терапії).

Література

1. *Общая психодиагностика (Основы психодиагностики, немедицинской психотерапии и психологического консультирования): Учеб. пособ. для студ. по специальности «Психология» / А. А. Бодалев, В. В. Столин, В. С. Аванесов и др.; Под ред. А. А. Бодалева, В. В. Столина. — Москва: Изд-во Моск. гос. ун-та, 1987. — 304 с.*

2. Бурлачук Л. Ф. *Основы психотерапии: Учеб. пособ. для студ. по специальности «Психология» / Л. Ф. Бурлачук, И. А. Грабская, А. С. Кочарян. — Киев: Ника-Центр; Москва: Алетейа, 1999. — 320 с.*

3. Олешкевич В. И. *История психотехники: Учеб. пособие для студентов по специальности*

«Психология» / В. И. Олешкевич. — Москва: Изд. центр «Академия», 2002. — 304 с.

4. Карвасарский Б. Д. *Психотерапия / Б. Д. Карвасарский. — Москва: Медицина, 1985. — 304 с.*

5. *Психотерапевтическая энциклопедия / В. А. Абабков, А. А. Александров, Б. А. Бараш и др.; Под ред. Б. Д. Карвасарского. — Санкт-Петербург: Питер Ком, 1998. — 752 с.*

6. *Психотерапевтическая энциклопедия / В. А. Абабков, А. А. Александров, Б. А. Бараш и др.; Под ред. Б. Д. Карвасарского. — 2-е изд., перераб. и доп. — Санкт-Петербург: Питер, 2000. — 1019 с.*

7. Мясищев В. Н. *Психология отношений: Избранные психологические тр. / В. Н. Мясищев; Под ред. и со вступ. ст. А. А. Бодалева. — Москва: Изд-во Ин-та практической психологии; Воронеж: МПО «МОДЭК», 1995. — 356 с.*

8. Чугунов В. В. *Клиника и дисциплинарная история психотерапии / В. В. Чугунов. — 2-е изд., стереотип. — К.: Здоров'я; Х.: Око — Наука, 2008. — 768 с.*

ДИСЦИПЛИНАРНО-ИДЕНТИФИКАЦИОННЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПСИХОТЕРАПИИ: ВАРИАЦИИ, КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ БАЗИС И ОСНОВНЫЕ ПАРАДИГМЫ

В.В. Чугунов

В статье изложены дисциплинарно-идентификационные особенности психотерапии. Рассмотрены основные клиничко-дисциплинарные вариации психотерапии. Освещён объёмный концептуальный базис психотерапии. Показаны базовые парадигмы психотерапии: нейродинамическая, психодинамическая, поведенческая, рациональная и мнестологическая.

Ключевые слова: психотерапия, дисциплинарно-идентификационные особенности, дисциплинарные вариации, концептуальный базис, базовые парадигмы

DISCIPLINARY-IDENTIFICATION PECULIARITIES OF PSYCHOTHERAPY: VARIATIONS, CONCEPTUAL BASIS AND BASIC PARADIGMS

V. V. Chugunov

In the article the disciplinary-identification peculiarities of psychotherapy were shown. The main clinical disciplinary variations of psychotherapy were examined. The voluminous conceptual basis of psychotherapy was highlighted. The basic paradigms of psychotherapy were shown: neurodynamic, psychodynamic, behavioural, rational and mnestic.

Keywords: psychotherapy, disciplinary-identification peculiarities, disciplinary variations, conceptual basis, basic paradigms